

Med flaskefor blant drikkebrødre

Fredsskålen, kjøpeskålen og minneskålen; mannlige drikkefellesskap har fylt viktige funksjoner – også politiske. En drikketradisjon understreker likheten, en annen ulikheten. For alkohol har også vært maktens språk.

Av TONE ØIERN

Bjørn Qviller som sier dette er historiker og ansatt som professor ved Institutt for kulturstudier ved Universitetet i Oslo. I 1996 skrev han boken *Rusens historie*¹ der han følger alkoholen gjennom historien; noe han betegner som «en kjøkkenvei til forståelsen av tidligere kulturer».

– Historisk er drikkefellesskapene befolket av menn. Bare i en kort del av historien har kvinner og menn drukket sammen. Både i følge Bibelen og førkristne tradisjoner er ekteskapet institusjonen der kvinne og mann deler bord og seng. En seksuell relasjon følger altså av det å drikke sammen. I praksis har hustruens rolle vært å *skjenke* alkohol, slik at de eneste kvinner som har deltatt i drikkefellesskapet med menn, er de som prostituerer seg.

Drikkebrødre

Gjennom størstedelen av historien har drikkelagene hatt en fast plassering i politisk tenkning som bærende institusjoner mellom staten og det enkelte

husholdet. Det gjelder både det antikke greske symposiet² og tilsvarende skikker blant annet i Norden. Målet med slike drikkefellesskap har vært å utvide den nærmeste krets til ikke bare å omfatte slekten, men også venner (drikkebrorskapet), gi moralsk oppdragelse gjennom å besynge eller minnes helte, treffe viktige avgjørelser og være et fora der en kan vise de beste lederegenskaper gjennom skryt og andre retoriske øvelser.

– I ulik grad har drikkefellesskap vært fora for det å treffe beslutninger. For eksempel var det drikkeforbud i middelalderens norske ting, men drikkelag har vært forum for ett av flere beslutningsnivåer. Rasjonale har vært at jo flere bevissthetsnivå beslutningen har involvert, jo bedre. Avtaleskålen – der man i vitners påsyn drikker på enighet – har helt fram til i dag vært en viktig befestelse. I Russland sees ennå

² Direkte oversatt betyr symposium samdriking. Uformelle samlinger av venner der drikking spiller en rolle og som oppsto i de greske bystater. Her fikk de videre siktemål enn «kos»; som arena for utvikling av vennskap, moralsk oppdragelse, utvidelse av slektskretsen og som forum for avgjørelser.

kjøpskålen som en viktigere befestelse av forretningsavtalen enn underskriften, minner historikeren om.

– De aller tidligste lovene etablerte det å spille ut en konflikt i et drikkelag som noe av det verste du kunne gjøre. De angir dobbelt så høye straffer for å slåss innenfor som utenfor et festlokale. Det er denne tradisjonen kamphanens «bli med utafor» uttrykker. Drikkingen skal skje i fred. Drikkefellesskapene gjør en til svire- eller drikkebrødre. Det vil si at du gjennom drikkingen kan oppnå status som slektning.

Det uformelle og vennskapelige kjennetegner i følge Bjørn Qviller de fleste drikkelag.

– Mens vennskap var en sentral institusjon i det førmoderne samfunnet, ser vi det i dag som et personlig forhold som ikke skal spille noen politisk rolle. Derfor var holdningene til drikkegilder ikke avvisende som i det moderne samfunnet; de ble sett på som viktige kulturelle fellesskap.

Endeliktet for denne måten å tenke på var i følge Qviller den utviskende enhetskulturen som oppsto da stat og kirke ble ett og borgerne ble sett som

homogene individer som skulle underordnes nasjonen. Motsetningen er en dannende sosialiseringsspross gjennom drikkefellesskapene der en etterlikner de som er bedre enn seg og derved oppnår moralsk fremgang.

Status

Symposietradisjonen delte seg i det like og det ulike gildet, forklarer Bjørn Qviller.

– I det primitive kongedømmet var drikkegildet en måte verten skaffet seg tilhengere på. Under gjestebud ble folk vervet til stridende. De ga også den skjenkende verten anledning til å vise makt gjennom gavebytte. Å holde et gilde for å «beære» en person – gjerne gravøl – har ofte hatt en dobbelt bunn. Å skjenke et gilde som den inviterte ikke har råd til å gjengjelde tydeliggjør rang eller status. Noen av symposiene fulgte denne tradisjonen. Motsetningen – det like gildet – er drikkelag der *likheten* i rang understrekes. Denne likhets-normen var forutsetningen for at symposiet kunne få en sentral rolle for den demokratiske bystaten i de første polis (greske bystater). Dette var de første samfunn der lederskapet ikke forklarte sin makt som gudegitt; gjennom deltakelsen i symposiene skulle lederegenskaper avdekkes. Viktig er derfor at en ikke oppgir likheten eller friheten sin ved å delta, slik gavebytte-tradisjonen tilsa. Denne siste tradisjonen ble svekket da symposiene i større grad gikk inn som del av levemåten til de rike,

– Alkoholen har oftest tilhørt eliten. Å framstille alkohol har alltid kostet dyrt. At korn i det gamle bondesamfunnet ble benyttet til øl gikk på bekostning av folks behov for matkorn. Honningen som ble benyttet i mjød ble opprinnelig samlet fra vill-bier og var nesten verd sin vekt i gull. Brennevin basert på sukker fra koloniene ble først på 1700-tallet tilgjengelig for folk flest. I all tid forut hadde overklassen i lang tid monopolisert handelen med

sukkerholdige råvarer. Når brennevinet ble allemannseie gikk overklassen over til mildere stimuli. Forbeholdt overklassen var og er snobberi i form av dyrking av årgangsviner eller merke-brennevin, forgylte begre, krystallglass og «vinkultur». Om innholdet i glassene ble billigere, ble innpakningen dyr. – Fram til 1700-tallet var drukkenskap et overklasseproblem som ingen gjorde noe med. Drukkekapsbestemmelsene var del av en mengde lover som ble brukt mot fattigfolk. De kunne bebreides for beruselse, de rike ikke. Løsgjengerloven og tvangsarbeidet for alkoholister er eksempler på dette og på hvordan drikkfeldighet ble brukt til å forklare forskjeller.

Ølfør og hestefør

Allerede for 3000 år siden av var drikkelag arenaen for integrasjon i samfunnet. Og ritualer som uttrykker evnen til å tåle alkohol er viktige symboler i overgangen mellom barn og mann. I middelalderen var det å tåle å drikke og ri – å være ølfør og hestefør – en forutsetning for å bli myndig etter norske lover. Imperativet var i følge Qviller at man både skulle kunne drikke og kjøre – samtidig.

– Alkohol og fart har alltid hørt sammen. Til å begynne med tilhørte det en elitelivsstil. Det er ikke tilfeldig de tidligste drikkekar som er funnet er formet som vogner. Vogner er symbol på status og makt. Det samme er alkohol. Etterhvert som alkoholen ble mer tilgjengelig hørte det med i de fleste kappkjøringer at kusk eller vognfører var beruset. Helt til vi fikk motoriserte, ikke-tenkende kjøretøy gjaldt regelen at kusken skulle ha flaskefor. Å kombinere rusbruk med dumdristighet har vært en del av ruskulturen fra klasse-samfunnets begynnelse, og har nå også blitt en del av underholdningsindustrien.

Religiøs funksjon

Rus har ofte vært knyttet til religiøse

høytider, der vin har vært brukt blant annet som velsignelse. I likhet med blod ses vin som levende – «livets vann».³ Det gjelder også i islam. Koranen forbyr alkohol i det jordiske liv, men tilviser nytelsen av alkohol til den paradisiske tilværelsen. «Himmelen» med sjøer av vin skildres lyrisk i Koranen.

– En av grunnene til at ikke alle kristne kirkesamfunn ble forbudt da de islamske araberne erobret kristne områder i Midtøsten på 900-tallet, var at kristne munkeklostre skulle fortsette å produsere sin vin, forbeholdt geistlige. Her kunne de oppleve en «forsmak på paradiset», bakannaler som ofte også inkluderte sex mellom menn.

Bjørn Qviller påpeker at en slik dobbelmoral i forhold til vin bare har ett sidestykke i historien – nytelsesfordømmingen i kjølvannet av den lutherske reformasjonen; et alkoholtabu som i første rekke middelklassen ble påvirket av.

– Middelklassen er den eneste klassen som skjuler at de drikker mye eller som bare har «utagerende drikking» i fora der deres ulike er ekskludert, som finere skjenkesteder i dagens samfunn. Like dobbeltmoralisk er ikke arbeiderklassens drikkekultur. Deres kultur er mer konservativ; den bærer flere spor også av rusens forlutherske og førkristne aner. I en borgerlig forretningskultur er det viktig å ha affektkontroll. Affekten kan tvert om være et maktmiddel for arbeiderklassen; den er sterk som kan vise temperament og stå opp for sine interesser. Her er maskulinitet og rus derfor ofte forbundet med hverandre. I et slikt skjæringspunkt er det Kjell Inge Røkke ferdes. Han er tatt for fyllekjøring og han uttrykker i klartekst at «jeg lar meg ikke kodd med». Av den grunn vil han aldri bli kulturelt akseptert i overklassen, mener Bjørn Qviller.

³ Både aquavit, eau de vie og whisky betyr livets vann på sine respektive språk.